

ЯШИЛ МАЙДОН ОБЪЕКТЛАРИДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУЛК БЎЙИЧА АМАЛГА ОШИРИЛГАН КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

PhD Мухаммадиев Заррух Умарович
Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
mukhammadiev90@mail.ru
ORCID: 0009-0003-3870-2497

Аннотация. Мақолада капитал инвестициялар ҳисобининг долзарб вазифалари, жумладан яшил иқтисодиёт шароитида корхоналарда инвестициявий мулк бўйича капитал инвестициялар ҳисобини халқаро тажрибаларга мувофиқлаштириш, инвестициявий мулк объектларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ашбу активларни бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботда акс эттириш масалалари очиб берилган.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, инвестициявий мулк бўйича капитал инвестициялар, капитал инвестициялар ҳисоби, яшил майдон объектлари, асосий воситалар, номоддий активлар, бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СЧЕТА ВЛОЖЕНИЙ КАПИТАЛА В ИНВЕСТИЦИОННУЮ НЕДВИЖИМОСТЬ В ЗЕЛЁНЫЕ ОБЪЕКТЫ

PhD Мухаммадиев Заррух Умарович
Самаркандского института экономики и сервиса

Аннотация. В статье раскрываются актуальные задачи учета капитальных вложений, в том числе гармонизация учета капитальных вложений в инвестиционную недвижимость на предприятиях зеленой экономики с международным опытом, учет и отчетность по этим активам с учетом особенностей объектов инвестиционной недвижимости.

Ключевые слова: зеленая экономика, капитальные вложения в инвестиционную недвижимость, учет капитальных вложений, новые объекты, основные средства, нематериальные активы, бухгалтерский учет, международные стандарты финансовой отчетности.

IMPROVEMENT OF CAPITAL INVESTMENT ACCOUNT FOR INVESTMENT PROPERTY IN GREEN FIELD FACILITIES

PhD Mukhammadiev Zarrukh Umarovich
Samarkand Institute of Service and Economics

Abstract. The article reveals the current tasks of capital investment accounting, including the harmonization of capital investment accounting for investment property in enterprises in the green economy with international experiences, and the accounting and reporting of these assets, taking into account the specific characteristics of investment property objects.

Keywords: green economy, capital investment in investment property, capital investment accounting, greenfield facilities, fixed assets, intangible assets, accounting, international financial reporting standards.

Кириш.

Республикамизда “2030 йилгача Ўзбекистон Республикасида “яшил” иқтисодиётга ўтиш ва “яшил” ўсишни таъминлаш” Дастури қабул қилнган бўлиб, унда “саноат корхоналарида энергияни тежаш ва энергия самарадорлигини ошириш, янги замонавий, инновацион, энергия самарадорлигини оширишни таъминлайдиган энергия тежовчи, шу жумладан, хорижий технологияларни жалб этиш орқали иқтисодиёт тармоқларини босқичма-босқич модернизация ва реконструкция қилиш, техник қайта жиҳозлашга қаратилган истиқболли инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш натижасида энергияни тежаш ва энергия самарадорлигини ошириш чораларини кўриш” (Қарор, 2022) чора-тадбирлари ишлаб чиқилган ҳамда корхоналарда ишлаб чиқариш технологияларини реконструкция ва модернизациялаш орқали ишлаб чиқариш тармоқлари самарадорлигини ошириш вазифалари белгилаб берилган.

Шу билан бир қаторда, мамлакатимизда бухгалтерия соҳасида ҳам иқтисодий ўзгаришлар рўй бериб, халқаро стандартларга ўтиш жараёнлари жадал суръатларда амалга оширилмоқда. Хоссатан, халқаро стандартларда ишлаб чиқилган қоидалар, бухгалтерия ҳисоби объектларини тан олиш каби масалалар миллий ҳисоб тизимини такомиллаштириш учун муҳим ҳисобланади. Бугунги рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида янги активларнинг кириб келиши, уларнинг ўзига хос хусусиятларини белгилаб олиш ва ушбу хусусиятларига қараб корхоналарда уларнинг ҳисобини юритиш каби вазифалар халқаро ва миллий ҳисоб олдида турган энг асосий вазифалардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 411-моддасида хўжалик юритувчи субъектларнинг кўчмас мулк объектлари мол-мулк солиғи объектлари сифатида қайд қилинган бўлиб, ушбу кўчмас мулк объектларига қуйидагилар киритилган:

- * давлат рўйхатидан ўтган ҳамда корхона балансида турган бино ва иншоотлар;
- * корхоада қурилиш жараёнлари давом этаётган ва ҳали тугалланмаган объектлар;
- * темир йўллар, электр тармоқлари линиялари, алоқа узатиш тизимлари;
- * қайта сотиш мақсадида қурувчи ташкилотлар томонидан қурилган кўчмас мулк объектлари (Кодекс, 2019).

Ушбу кўчмас мулк объектлари келгусида корхоналарнинг тижорат фаолиятида қатнашиб, улардан фойдаланилиш корхонага иқтисодий наф келтирадиган активлар ҳисобланади. Корхона ва ташкилотлар томонидан нотижорат мақсадида қурилган кўчмас мулк объектлари солиқ кодексига мувофиқ, мол-мулк солиғи базасига кирмайди.

Юқоридаги тадқиқот натижаларидан кўриш мумкинки, кўчмас мулк объектлари корхоналар фаолиятида муҳим аҳамият касб этиб, инвестициявий мулк объектлари ушбу активларнинг таркибий қисми ҳисобланади. Инвестициявий мулк замонавий, халқаро тажрибаларда тан олинган ва бугунги кунда корхоналар фаолиятига сезиларли таъсир кўрсатадиган, фойда рентабеллигининг ошишига олиб келадиган активлардан бири ҳисобланиб, ушбу жиҳатлар эса, миллий ҳисоб тизимимизда кўзда тутилмаган. Корхоналарда инвестициявий мулкни тан олиш, корхоналарда уларнинг бошланғич қийматини аниқлаш, молиявий ҳисоб ва ҳисоботда таснифий белгилари бўйича акс эттириш бугунги куннинг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Адабиётлар шарҳи.

Халқаро ҳисоб таълимотида инвестициявий мулк ҳисобини юритишга доир 40-сон “Инвестициявий кўчмас мулки” БҲХС ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу стандартда қуйидагича таъриф келтирилган: “Инвестиция кўчмас мулки – бу қуйидаги мақсадларни истисно қилган ҳолда, ижара тўловларни олиш ёки капитал қийматининг ошиши ёки ҳар икки мақсад учун мўлжалланган (кўчмас мулк эгаси томонидан ёки фойдаланиш ҳуқуқидаги актив сифатида ижарачи томонидан тутиб туриладиган)

кўчмас мулкдир (ер ёки бино (ёки бионинг бир қисми) ёки ҳар иккаласи)⁴¹. Ушбу таърифдан билиш мумкинки, инвестициявий кўчмас мулк бошқа активлардан уларнинг корхона фаолиятида қайси мақсадларда фойдаланиши бўйича фарқ қилиб, бухгалтерия ҳисобида ушбу мезонлар бўйича актив сифатида тан олинади.

Мамлакатимизда ишлаб чиқилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда инвестициявий мулкга оид келтирилган турлича тавсиф ва таърифларни учратиш мумкин. Хоссатан, Ўзбекистон Республикаси “Инвестиция ва пай фондлари тўғрисида”ги Қонунининг 6-моддасида “Инвестиция фондининг ёки пай фондининг инвестиция портфелини ташкил этувчи қимматли қоғозлар, улушлар, пул маблағлари (шу жумладан чет эл валютаси), омонатлар ва кўчмас мулк инвестиция активларидир” (Қонун, 2015), деб келтирилган бўлиб, унда кўчмас мулк объектлари инвестиция активлари сифатида тан олинган.

1-сон “Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот” БҲМСда узоқ муддатли (жорий бўлмаган) активлар таркиби бўйича “Инвестиция мақсадида сақлаб турилган ва ҳисобот кунидан бошлаб 12 ой давомида сотилиши мумкин бўлмаган активлар” (БҲМС, 1998) келтирилган бўлиб, бундай активлар сифатида инвестициявий мулк назарда тутилган. Демак, Республикаимизда инвестициявий мулк ҳисобини ёритиш, уларга оид тартиб-қоидалар бўйича алоҳида миллий стандартлар ишлаб чиқилмаган бўлсада, бироқ мазкур стандартда ушбу активлар бухгалтерия ҳисобида узоқ муддатли актив сифатида тан олинishi эътироф этилган.

Иқтисодчи олим Очиллов (2021), “инвестициявий мулк бир томондан молиявий инвестицияларга ўхшаб кетади. Бироқ, унинг кўчмас мулк эканлиги, бошланғич қийматда баҳоланса эскириш ҳисобланиши, корхона ўз бизнес моделини ўзгартириб, уни асосий восита ёки товар-моддий захира сифатида қайта таснифланиши мумкинлиги инобатга олинса, иккинчи томондан ушбу турдаги активлар капитал инвестициялар объекти бўлади”, деб таъкидлайди. Олимнинг фикрича, инвестициявий мулк бу молиявий инвестициялар каби хусусиятларга эга бўлсада, бироқ ушбу активлар капитал инвестицияларнинг бир тури ҳисобланади.

Акрамов (2022), “инвестиция кўчмас мулки, узоқ муддатли биологик активлар, дебиторлик қарзи, пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари каби молиявий ҳисоботнинг муҳим элементларини қадрсизланиши бўйича резерв ташкил қилиш” бўйича тавсиялар ишлаб чиққан.

Рахмонова (2023) бевосита инвестициявий мулкни тан олиш, баҳолаш ҳамда ҳисобини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб борган бўлиб, “инвестициявий кўчмас мулк деганда, оператив ижара ёки вақт ўтиши билан қийматининг ошиши ҳисобидан даромад олиш мўлжалланган ер, бино ёки унинг бир қисми, ер ва бино биргаликдаги объектлар тушунилади”, деб таъриф берилган. Шунингдек, муаллифнинг бошқа илмий ишида эса, “инвестициявий кўчмас мулкнинг фойдаланиш усулининг ўзгариши ИКМ таркибидаги ўзгаришларига олиб келиши билан бир қаторда фойда ва зарарларга таъсир кўрсатади” (Рахмонова, 2024), деб инвестициявий мулк ва бошқа узоқ муддатли активларнинг фарқли жиҳатларини кўрсатиб ўтган.

Хорижий манбаларда қуйидагича изоҳ берилган: “Инвестицион мулкни ҳисобга олиш бизнес эгалари ва инвесторлар учун молиявий менежментнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. У инвестиция мақсадларида мавжуд бўлган кўчмас мулк билан боғлиқ молиявий операцияларни тизимли равишда қайд этиш, ҳисобот бериш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади”⁴².

⁴¹ 40-сон БҲХС “Инвестициявий кўчмас мулки”.

⁴² <https://accountinginsights.org/investment-property-accounting-standards-valuation-reporting/>

Тадқиқот методологияси.

Пул оқимлари ҳақидаги ҳисоботда капитал инвестицияларга доир ахборотларни очиб бериш методологиясини такомиллаштириш бўйича олиб борилган тадқиқот ишида илмий абстракциялаш, иқтисодий таҳлил, монографик кузатув, қиёслаш, индукция ва дедукция каби тадқиқот усулларидадан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Юқорида келтирилган тадқиқот натижалари асосида инвестициявий мулкнинг бошқа активлардан фарқли жиҳатларини янада кенгроқ ёритиб бериш мақсадида уларнинг бухгалтерия ҳисобидаги ўзига хос белгиларини таснифлаб чиқдик (1-жадвал):

1-жадвал

Корхоналарда инвестициявий мулкнинг бошқа активларга нисбатан ўзига хос белгилари

№	Таснифий белгилари	Инвестициявий мулк, 40-сон "Инвестициявий кўчмас мулк" БҲХС бўйича	Бошқа асосий воситалар, 16-сон "Асосий воситалар" БҲХС бўйича	Товар-моддий захиралар, 2-сон "Захиралар" БҲХС бўйича
1	Сотиб олиш бўйича	Узоқ муддатда сотиш учун сотиб олинади ва бунинг натижасида кўчмас мулк объекти қийматининг ошиши мақсадида ушлаб турилади	Корхона фаолиятида фойдаланиш мақсадида сотиб олинади	Қисқа муддатда сотиш мақсадида сотиб олинади ва бунинг натижасида жорий ҳисобот даврида фойда олиш кўзланади
2	Сотиш бўйича	Узоқ вақтдан кейин қиймати ошиши натижасида сотиш ва фойда кўриш учун мўлжалланган бўлади	Сотиш учун мўлжалланган бўлмайди	Қисқа вақтдан кейин сотиш учун ва фойда кўриш учун мўлжалланган бўлади
3	Тутиб туриш бўйича	Кўчмас мулк объектларидан қачон ва қайси мақсадда фойдаланиш аниқ бўлмайди	Кўчмас мулк объектларидан корхонага фойдаланиш мақсади аниқ бўлади	Кўчмас мулк объектларидан қисқа вақт ичида сотиш мақсади аниқ бўлади
4	Баҳолаш натижалари бўйича	Кўчмас мулк объектларини баҳолаш натижасида юзага келган фойда фойда ва зарарларда акс эттирилади	Кўчмас мулк объектларини баҳолаш натижасида юзага келган фойда бошқа умумлашган даромадларда акс эттирилади	Ҳақиқий қиймати бўйича акс эттирилади
5	Бино қуриш жараёнлари бўйича	Келгусида қиймати ошишини кўзлаб қурилган бино	Келгусида ўз фаолияти доирасида фойдаланишни кўзлаб қурилган бино	Сотиб юбориш мақсадида қурилган бино
6	Қурилиш ишларига оид капитал инвестицияларни амалга ошириш бўйича	Келгусида қиймати ошишини кўзлаб корхонанинг ўз кучи билан қурилиш бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар	Келгусида ўз фаолияти доирасида фойдаланишни кўзлаб корхонанинг ўз кучи билан қурилиш бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар	Товар-моддий захиралари бўйича капитал инвестициялар амалга оширилмайди
7	Ижарага бериш бўйича	Бошқа корхоналарга қисқа муддатда, оператив ижара шартномаси бўйича фойдаланишга берилади	Бошқа корхоналарга узоқ муддатда, молиявий ижара шартномаси бўйича фойдаланишга берилади	Товар-моддий захираларини ижарага бериш кўзда тутилмаган

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф ишланмаси.

Юқоридаги жадвал маълумотлари бўйича кўриб олиш мумкинки, инвестициявий мулк объектлари келгусида улар қийматининг ошиб кетиши ёки ушбу кўчмас мулк объектларини ижарага бериш натижасида фойда олишга қаратилган бўлиб, инвестициявий мулк объектлари бевосита корхоналарнинг асосий фаолиятига қатнашмайди. Агарда, кўчмас мулк объектлари корхоналарда ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш жараёнларига ёки маъмурий, сотиш мақсадида фойдаланишда бўлса, бундай активлар асосий воситалар ҳисобланиб, халқаро таълимотда 16-сон “Асосий воситалар” БҲХС бўйича ҳисоби юритилади. Худди шунингдек, агар объектлар уларни қайта сотиш мақсадида сотиб олинса ёки қайта сотиш мақсадида қурилган бўлса, бундай активлар ҳисоби 2-сон “Захиралар” БҲХС асосида товар-моддий захиралари сифатида тан олинади. Агар, кўчмас мулк объектлари корхонада узоқ муддатда, молиявий ижарага бериш мақсадида фойдаланилса, бундай вазиятда 16-сон “Ижара” МҲХС бўйича ишлаб чиқилган тартиб-қоидаларга амал қилади.

Бундан кўриниб турибдики, инвестициявий мулк ҳисобини юритиш ўзига хос жараён бўлиб, корхоналарда ушбу хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда уларни тан олиш, бухгалтерия ҳисобини юритиш ҳамда молиявий ҳисоботда акс эттириш долзарб вазифалардандир.

Халқаро стандартларга мувофиқ, бухгалтерия ҳисобида инвестициявий мулк иккита ҳолатда актив сифатида тан олинади қайд этилган:

* инвестициявий кўчмас мулк корхонанинг келажакдаги иқтисодий фаолиятига фойда келтириши назарда тутилган бўлса;

* инвестициявий мулкнинг таннархига харажатларни киритиш орқали уларнинг бошланғич қиймати аниқ баҳоланса.

Мазкур шартларнинг ҳар иккаласи топилгандан кейингина инвестициявий мулк корхонада актив сифатида тан олинади ҳамда ҳисоб ва ҳисоботда акс эттирилади. Инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган харажатлар ўша даврда ҳисобга олиниб, капитал инвестицияларни ҳисобга олишга мўлжалланган бухгалтерия счётларида акс эттирилиши лозим. Бироқ, бугунги кунда, инвестициявий мулк бўйича капитал инвестицияларни ҳисобга олишга мўлжалланган счётлар 21-сон БҲМСда назарда тутилмаган бўлиб, капитал инвестицияларга оид мавжуд бўлган счётлар таркибини такомиллаштириш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Бизнинг фикримизча, амалда мавжуд бўлган 0810-“Тугалланмаган қурилиш” ҳамда “Асосий воситаларни харид қилиш” бўйича ишлаб чиқилган счётлар таркибидан “Инвестициявий мулк” бўйича амалга оширилган капитал инвестицияларни ажратиб олиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Шу боис, мазкур тадқиқот ишимизда юқоридаги муаммоларни ҳал қилиш мақсадида 21-сон “Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби ҳисоботлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқномани тасдиқлаш тўғрисида” БҲМС таркибида инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестицияларга оид счётлар режасини очишни тавсия этамиз. Биз томонимиздан тавсия этилган ушбу бухгалтерия счёти корхоналарда амалга оширилган капитал инвестицияларни уларнинг ҳар бир тури, хоссатан инвестициявий мулк бўйича жараёнларни ҳисоб ва ҳисоботда алоҳида акс эттирилишга кўмаклашади, деб ҳисоблаймиз. Зотан, рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида корхоналарда инновацион ва инвестицион фаолиятлар тобора авжига чиққан бир пайтда ўз кучи билан амалга оширилаётган қурилиш ишлари қайси йўналишда, яъни корхонада ушбу объектларни қуришдан мақсад улардан корхонанинг ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва бошқа йўналишларида фойдаланишми ёки келажакда кўчмас мулк объектларининг қиймати ошиши натижасида фойда кўришми, шулардан қайси бири бўйича қурилиш ишлари амалга оширилаётганлигини аниқлашда, ушбу жараёнлар бўйича харажатларни объектларнинг таннархига тўғри

олиб боришга, натижада уларнинг бошланғич қийматларини аниқ ҳисоб-китоб қилишда муҳим ҳисобланади.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида, биз томонимиздан тавсия этилган инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестицияларга оид счётлар таркибини рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида такомиллаштириш мақсадида қуйидаги илмий тавсияларни ишлаб чиқдик (2-жадвал):

2-жадвал

Рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар ҳисобини юритиш учун тавсия этилган счётлар тизими

Синтетик счёт	Синтетик счёт номи	Аналитик счётлар	Аналитик счётлар номи
0870	Инвестициявий мулк ва уларга киритилган капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар	0871	Инвестициявий мулк сифатида рақамли ишлаб чиқариш объектларини харид қилиш ва уларга киритилган капитал инвестициялар
		0872	Инвестициявий мулк сифатида яшил майдон объектларини харид қилиш ва уларга киритилган капитал инвестициялар
		0873	Инвестициявий мулк сифатида бошқа янги объектларни харид қилиш ва уларга киритилган капитал инвестициялар
		0874	Инвестициявий мулк сифатида мавжуд объектларни кенгайтириш ва реконструкция қилишга киритилган капитал инвестициялар

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф ишланмаси.

Ушбу инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар ҳисобини юритиш учун тавсия этилган счётлар тизими рақамли ва яшил иқтисодиёт шароитида бир қанча хусусиятларга эга:

Биринчидан, 21-сон БҲМСда капитал инвестициялар ҳисобини юритишга мўлжалланган счётлар режаси таркибида инвестициявий мулк ва улар бўйича амалга оширилган капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар режаси ишлаб чиқилмаган бўлиб, ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида янги синтетик ва аналитик счётлар режаси тавсия этилди.

Иккинчидан, биз томонимиздан капитал инвестициялар ҳисобини такомиллаштириш мақсадида тавсия этилган “Инвестициявий мулк ва уларга киритилган капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар” ва уларнинг таркибий қисмлари корхонада ўз кучи билан турли мақсадларда қурилиш жараёнида бўлган объектларни инвестициявий мулк сифатида қурилган объектлардан ажратиб олиш имкониятини беради. Шунингдек, харид қилинган активлар таркибидан корхонага инвестициявий мулк сифатида харид қилинган активларни алоҳида ҳисобда акс эттиришга хизмат қилиб, капитал инвестицияларга оид ахборотларни батафсил очиқлашга имконият беради, деб ҳисоблаймиз.

Тадқиқот давомида аниқ бўлдики, инвестициявий мулк айрим хусусиятлари билан асосий воситалар, номоддий активлар каби узоқ муддатли активлардан ажралиб туради. Корхоналарда инвестициявий мулк объектлари халқаро стандартларга мувофиқ, дастлаб бошланғич қийматда баҳоланиб бухгалтерия ҳисобида акс эттирилади. Ундан кейин, ҳисобот даври давомида камида бир маротаба ҳисобот даврининг охирида молиявий ҳисоботни тузиш пайтида қайта баҳоланиши лозим. Бизнинг фикримизча, ушбу баҳолаш натижалари бошқа узоқ муддатли активлардан

фарқли равишда бухгалтерия балансида эмас, балки молиявий натижаларда акс эттирилиши керак, деб ҳисоблаймиз. Бундай хулосага келишимизга сабаб, корхоналарда инвестициявий мулк бўйича капитал инвестицияларни амалга оширишдан кўзланган асосий мақсад молиявий инвестициялар каби даромад олиш эмас, балки узоқ муддатда инвестициявий мулк объектларини сақлаб туриш ёки уларни ижарага бериш натижасида уларнинг қиймати ошиши ҳисобидан операцион фойда олишга қаратилган бўлади.

Юқоридаги тадқиқотлардан келиб чиқиб, инвестициявий мулк объектларини сотиш натижасида олинган даромадларни амалдаги счётлар режасида акс эттиришнинг имконияти йўқлигини ҳисобга олган ҳолда мазкур илмий тадқиқот ишимизда корхоналар бухгалтерия ҳисобида инвестициявий мулк объектларини сотиш ва ижарага бериш натижасида олинган даромадларни ҳисобга олиш бўйича биз томонимиздан илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқдик:

* 9391-“Инвестициявий мулк объектларини сотиш натижасида олинган даромадлар”;

* 9392-“Инвестициявий мулк объектларини ижарага бериш натижасида олинган даромадлар”.

3-жадвал

**Яшил майдон объектларида инвестициявий мулк бўйича капитал
инвестициялар тўғрисида ҳисобот шакли**

Кўрсаткичлар	Ўтган йил			Ҳисобот йили			Бажарилиш ҳолати (фоизда)
	Давр бошига тўпланган қолдиқ	Амалга оширилган капитал инвестициялар	Давр охирига тўпланган қолдиқ	Давр бошига тўпланган қолдиқ	Амалга оширилган капитал инвестициялар	Давр охирига тўпланган қолдиқ	
Бевосита харажатлар, жумладан:							
Моддий харажатлар							
Меҳнат ҳақи бўйича харажатлар							
Амортизация харажатлари							
Бошқа харажатлар							
Билвосита харажатлар, жумладан:							
Амортизация харажатлари							
Меҳнат ҳақи харажатлари							
Коммунал харажатлари							
Бошқа харажатлар							
Капитализация-ланадиган харажатлар							

Манба: тадқиқотлар асосида муаллиф ишланмаси.

Биз томонимиздан тавсия этилган инвестициявий мулк бўйича даромадларни ҳисобга олишга мўлжалланган ушбу счётлар бухгалтерия ҳисобининг ахборот қамровини кенгайтириб, ахборотларнинг шаффофлигини таъминлайди.

Бугунги кунда, корхоналарда инвестициявий мулк сифатида яшил майдон объектларини қуриш бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар тўғрисида, ушбу қурилиш жараёнларига доир маълумотларни очиқ берувчи ҳужжатлар шакли ишлаб чиқилмаган. Бу эса, бугунги яшил иқтисодиёт шароитида корхоналарда ҳам бошқарув ва ҳам солиққа тортиш нуқтаи назаридан муҳимдир. Чунки, корхоналарда қурилиш ишлари бўйича амалга оширилаётган капитал инвестицияларнинг ҳолати, кўчмас мулк объектлари, жумладан инвестициявий мулк объектлари бўйича амалга оширилган харажатларни ўзида акс эттирувчи ахборотларлар корхона бошқарув ходимларининг стратегик ва инвестицион қарорларни қабул қилишларига асос бўлиб хизмат қилади. Қолаверса, кўчмас мулк объектларининг ўз вақтида қуриб битказилиши ва фойдаланишга топширилиши бевосита солиқ тизимига ҳам таъсир кўрсатиб, корхонанинг мол-мулк солиғига тортилиши мумкин.

Юқоридаги долзарб вазифалардан келиб чиқиб, ушбу тадқиқот ишимизда кўчмас мулк объектлари, жумладан инвестициявий мулк объектлари бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар тўғрисидаги ахборотларни ўзида мужассам этувчи молиявий, бошқарув ва солиқ аҳамиятидаги янги ҳисобот шаклини ишлаб чиқдик (3-жадвал):

Тадқиқотларимиз давомида биз томонимиздан ишлаб чиқилган ушбу ҳисобот шакли корхоналар яшил майдон объектларида инвестициявий мулк бўйича капитал инвестициялар тўғрисидаги ахборотларни реал акс эттиришга хизмат қилади, деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ва таклифлар.

Юқорида келтирилган тадқиқот натижалари асосида биз томонимиздан қуйидаги илмий хулоса ҳамда амалий тавсиялар ишлаб чиқилди. Жумладан, халқаро ва миллий тажрибаларга мувофиқ ҳолда корхоналарда инвестициявий мулкнинг бошқа активларга нисбатан ўзига хос белгилари ажратиб олинди. Шунингдек, инвестициявий мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар ҳисобини юритиш учун янги счётлар тизими ва уларни проводкаларда акс эттириш жараёнлари тавсия этилди.

Тадқиқотлар давомида “Яшил майдон объектларида инвестициявий мулк бўйича капитал инвестициялар тўғрисида ҳисобот шакли” ишлаб чиқилди. Ушбу ҳисобот шаклида келтирилган кўрсаткичлар икки йиллик жараёнларни ўз ичига олиб, ушбу жиҳатлар солиқ қонунчилигида белгиланган тартибга мувофиқ, яъни “агар қурилишнинг норматив муддати белгиланмаган бўлса, ушбу объектларнинг қурилишига ваколатли бўлган органнинг рухсатномаси олинган ойдан эътиборан йигирма тўрт ой ичида қурилиши тугалланмаган объектлар киради” (Кодекс, 2019), деб келтирилган қоидага мувофиқ ахборотларни ёритишга хизмат қилади. Қолаверса, мазкур ҳисобот шакли корхонада капитал инвестициялар бўйича амалга оширилган харажатларни йиллар кесимида таҳлил қилиш имкониятини беради.

Мазкур ҳисобот шакли бўйича келтирилган кўрсаткичлар бошқарув ходимларига қурилиш жараёнларига оид зарурий бўлган ахборотларни тақдим этади. Хоссатан, инвестициявий мулк объекти бўйича қурилиш жараёнларининг бажарилиш ҳолатини фоизларда акс эттириб, корхонанинг стратегик режаларини ишлаб чиқишга, корхона ҳисоб сиёсатида ушбу режаларни акс эттиришга хизмат қилади, деб ҳисоблаймиз. Шунингдек, ҳисобот шаклида капитал инвестицияларни амалга оширишда сарфланган бевосита ва билвосита харажатларнинг уларнинг таркибий элементлари бўйича алоҳида сатрларда акс эттирилиши бошқарув қарорларини тўғри қабул қилиш, харажатлар устидан тўлиқ назорат ўрнатиш имкониятини беради.

Қолаверса, бугунги кунда, инвестициявий мулк бўйича харажатларни капитализациялаш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Хусусан, корхоналарда банк ҳамда бошқа корхона ва ташкилотлардан олинган кредит ва қарзлар бўйича фоиз тўловларини капитализациялаш бўйича турли хил ёндашувлар мавжуд бўлиб, олиб борилган тадқиқотларимиз давомида ушбу харажатларни кўчмас мулк объектларининг бошланғич қийматига олиб бориш лозим, деб ҳисобладик ва мазкур ҳисобот шаклини ишлаб чиқишда ушбу жиҳатлар ҳисобга олинди.

Биз томонимиздан ишлаб чиқилган мазкур ҳисобот шаклининг корхонанинг солиқ тортиладиган базасига таъсир кўрсатишини ҳисобга олган ҳолда айтишимиз мумкинки, “Яшил майдон объектларида инвестициявий мулк бўйича капитал инвестициялар тўғрисида ҳисобот” шаклини молиявий ҳисобот шаклига илова сифатида солиқ органлари ва бошқа ташкилотларга тақдим этиш лозим. Бизнинг фикримизча, ушбу ҳисобот шакли тадбиркор ва солиқ органи ўртасидаги муносабатларни холисона олиб боришга хизмат қилади, деб ҳисоблаймиз.

Олиб борилган тадқиқотларимиз давомида эришилган юқоридаги натижалар яшил майдон объектларида кўчмас мулк бўйича амалга оширилган капитал инвестициялар ҳисобини такомиллаштиришга, хоссатан инвестициявий мулк объектларининг бошланғич қийматларини аниқлашга, уларни ҳисоб ва ҳисобот шаклларида халқаро стандартларда келтирилган тартиб-қоидаларга мувофиқ тарзда акс эттиришга хизмат қилади, деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар / Литература/ Reference:

Акрамов А.Б. (2022) *Халқаро стандартлар асосида молиявий ҳисоботни тузиш ва унинг таҳлилини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати.* –Т.: 58 б.

БҲМС (1998) 1-сон БҲМС “Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот” // АВ томонидан 14.08.1998 й. 474-сон билан рўйхатга олинган.

Кодекс (2019) *Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси (янги таҳрири).* Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2019 й., 02/19/СК/4256-сон.

Қарор (2022) *Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2030 йилгача Ўзбекистон Республикасининг “Яшил” иқтисодиётга ўтишга қаратилган ислохотлар самарадорлигини ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори.* 2022 йил 02 декабрь. ПҚ-436.

Қонун (2015) *Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция ва пай фондлари тўғрисида”ги Қонуни.* 2015 йил 25 август. 392-сон.

Очилов О.И. (2021) *Хўжалик юритувчи субъектларда инвестициялар ҳисоби ва таҳлилини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси.* -Т.: 228 б.

Рахмонова Ю.Ш. (2023) *Инвестициявий кўчмас мулкни халқаро стандартлар асосида давомий баҳолашни такомиллаштириш // Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил. 6-сон. 202-214-б.*

Рахмонова Ю.Ш. (2024) *Инвестициявий кўчмас мулкларнинг қайта таснифланиши ҳисоби // Иқтисодий тараққиёт ва таҳлил. 3-сон. 423-433-б.*